

УДК 94(477): 351.711 „1991/2010”

К.В. Ганшина

УЧАСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ХАРКІВЩИНІ ПЕРІОДУ 90-х – ПОЧАТКУ 2000 рр.

Стаття розкриває роль місцевого самоврядування у розвитку виробництва на прикладі Харківського регіону періоду 90-х – початку 2000-х років. Виявлено основні фактори, що впливають на стан промислової сфери регіону. Розглянуто методи вирішення місцевою владою пов'язаних з ними проблем та проаналізовано їх ефективність.

Ключові слова: виробництво, промисловість, промислові підприємства, органи місцевого самоврядування, місцева влада.

Статья раскрывает роль местного самоуправления в развитии производства на примере Харьковского региона периода 90-х – начала 2000-х годов. Выявлены основные факторы, влияющие на состояние промышленной сферы региона. Рассмотрены методы решения местной властью связанных с ними проблем и проанализирована их эффективность.

Ключевые слова: производство, промышленность, промышленные предприятия, органы местного самоуправления, местная власть.

This article exposes the local self-government role in the production development by the example of the Kharkov region in the period of 90-th – beginning of 2000-th years. Basic factors are exposed, affecting a state of the region industrial sphere. The decision methods related to them problems of the local authorities are considered and their efficiency is analysed.

Key words: production, industry, industrial enterprise, organs of the local self-government, the local authorities.

Постановка проблеми. Дослідження обраної проблеми обумовлюється необхідністю використання історичного досвіду для вирішення проблем регіону, пов'язаних з промисловою сферою. Основою економіки Харківського регіону завжди була важка промисловість та машинобудування. Через важке економічне становище країни перед органами місцевого самоврядування постала задача вирішувати проблеми розвитку регіону без державної підтримки. Керівництво міста й області повинно було вирішити проблеми, пов'язані з забезпеченням виробничого процесу на підприємствах, збутом продукції, знаходженням нових каналів поста-

чання сировини. Виробнича сфера потребувала повного реформування.

Аналіз актуальних досліджень. Останнім часом питання розвитку промислового потенціалу країни набуває особливої гостроти. Промисловість є головною складовою економіки держави.

Деякі дослідники аналізують динаміку збільшення обсягів виробництва в окремих регіонах. У статті Т.М. Калашникової, присвяченій промислому розвитку Донецької області, розглядається перебіг інвестиційних процесів в економіці регіону [7]. Статистичні показники промислового комплексу України й АР Крим досліджено у роботі І.В. Байракової [2].

Окрім дослідження розглядають стан промисловості України в цілому. Дисертаційна робота Г.П. Підгрушного „Промисловість і ре-

гіональний розвиток України (теорія та практика суспільно-географічного дослідження)» визначено принципи, розроблено методологічні підходи та методичну систему суспільно-географічного дослідження промислового виробництва та його ролі у розвитку регіонів різного ієрархічного рівня. Досліджено значення промисловості як чинника людського розвитку країн світу. Проаналізовано особливості та виявлено етапи розвитку промисловості України відповідно до проходження інноваційно-технологічних циклів (циклів Кондратьєва) [13].

Питання участі органів місцевого самоврядування у розвитку виробництва на Харківщині комплексно дослідниками-істориками не розглядалося. Окремим аспектам розвитку промислового потенціалу Харківської області присвячені роботи фахівців з економічної науки та державного управління.

Мета статті – визначити роль органів місцевого самоврядування у розвитку виробництва. Для реалізації цієї мети доцільно визначити фактори, що впливають на стан промислової сфери регіону та розглянути запропоновані представниками місцевої влади шляхи вирішення проблем у цій галузі.

Виклад основного матеріалу. Потужний промисловий потенціал Харківщини був важливою складовою в економіці Радянського Союзу. У Харкові та містах області працювали підприємства, що займалися машинобудуванням та металообробкою, хімічною, харчовою та легкою промисловістю.

Перші роки незалежності України були дуже важкими для економіки Харківщини. Промисловість переживала не найкращі свої часи. Виникли серйозні проблеми з реалізації продукції, що вироблялася на заводах, виробництво майже зупинилося. Робітники, що працювали два-три дні на тиждень, не отримували заробітної платні по півроку. Грошей з державного бюджету майже не виділялося. Місцева влада не мала можливості самотужки вирішувати проблеми підприємств.

Важка промисловість, зокрема бронетанкова галузь та авіабудування, значною мірою залежить від економічного становища країни та її політичного курсу.

Зокрема, 1994 рік був позначений загостренням довготривалої економічної кризи, що охопила Україну. Цей процес відзначився на роботі промислових підприємств міста. Обсяг виробленої продукції зменшився у порівнянні з 1993 роком на 42,4 %. Особливо важким для підприємств виявився кінець року. Паливно-енергетична криза, введення особливого режиму електропостачання підприємств залишили їм

тільки два робочі дні на тиждень. 78,9 % підприємств, що випускали промислову продукцію, знизили обсяг виробництва. А це, в свою чергу, визначило як економічну, так і соціальну ситуацію в місті. Таким чином, забезпечувати життєздатність Харкова доводилося в найскладніших умовах. Однак, незважаючи на це, міськвиконкому вдалося втримати ситуацію під контролем.

Непередбачувана економічна ситуація у державі, тривала виборча компанія вимагала постійного та ретельного аналізу становища, що склалося в народно-господарчому комплексі. Ґрунтуючись на його результатах, враховуючи досвід роботи у 1993 році, міськвиконком базував свою економічну політику [5, с. 1].

У 1995-1996 рр. соціально-економічне становище регіону було вкрай важким. Протягом 1996 року вдалося знизити темпи падіння об'ємів виробництва у 1,2 рази, однак, незважаючи на це, випуск промислової продукції за 1996 рік склав лише 31,2 % від об'ємів 1990 року. Продовжувалося зменшення випуску продукції у таких базових галузях для Харкова, як машинобудування та металообробка (19,4 %), практично була паралізована легка промисловість. На підприємствах усіх галузей зростають розміри неплатежів за поставлену продукцію.

Така ситуація у промисловості визначала стан бюджету міста та можливості місцевих органів влади по утриманню міського господарства. В таких умовах виконком Харківської міської ради своє основне завдання вбачав у збереженні відносно стабільного становища міста [6, с. 1].

Майже три чверті підприємств, або 159 з 219 працювали зі зменшенням випуску товарів народного споживання. Серед підприємств машинобудівної та електротехнічної галузей зменшення об'ємів випуску споживчих товарів відбулося на АТ «Харківський метізний завод» на 99,5 %, АП «Харківський завод транспортних самохідних шасі» - на 96,2 %, НПО «Турбоатом» - на 92,9 %, ДП «Харківський електро-механічний завод» - на 76,8 %, АТ «Серп і молот» - на 75,4 %.

По товарам легкої промисловості загальний об'єм виробництва за 1996 рік зменшився на 45,3 %. У 1996 році не працювали такі підприємства, як фабрика «Схід», АТ «Прогрес», інші підприємства зменшили випуск продукції на 70-90 %.

За таких умов цілком правильним рішенням було налагодити випуск товарів народного споживання на підприємствах оборонного комплексу.

Торгівля завжди відігравала важливу роль у житті Харкова. Не в останню чергу завдяки їй та регулярним ярмаркам, що організовувалися міським керівництвом, місто здобуло статус обласного центру.

Харківська міська влада вела активну роботу з видачі суб'єктам підприємницької діяльності дозволів на торгівельну діяльність. Велася робота з розвитку ринків міста. Саме у 1996 році був введений в експлуатацію торгівельний центр «Барабашово» та збільшилася кількість торгівельних майданчиків [6, с. 2]. Завдяки цьому збільшилися надходження в бюджет, були створені нові робочі місця.

Важливу роль не тільки для Харківського, а й для інших регіонів, відіграли контракти заводу ім. Малишева на поставку танків у Пакистан. Українській промисловості було кинуте виклик, чи можна без російських комплектуючих виготовити та поставити в строк якісні танки. У цілому, реалізація пакистанського контракту дала змогу участі у ньому більш, ніж 200 українським підприємствам. Були задіяні такі гіганти військово-промислового комплексу Харкова, як «Хартрон», «Моноліт», «ФЕД» [8, с. 4].

З 1998 року виконавчі органи міської ради почали приділяти більше уваги роботі промислових підприємств міста. З цією метою в структурі виконавчих органів міської ради за рахунок перерозподілу функцій було утворено відділ економіки промисловості.

Аналіз економічної ситуації, що склалася у промисловості міста, свідчить про припинення тенденції спаду виробництва, що спостерігалася до середини 1997 року. Прогнозувалося збільшення виробництва промислової продукції у 1998 році у порівнянні з 1997 роком на 1,2 %, а фактично об'єм промислового виробництва при діючих цінах складав на 1,3 % більше, ніж попереднього року.

Протягом 1998 року кількість підприємств державної форми власності скоротилася на 5,4 % та склала п'яту частину загального виробництва.

Незважаючи на позитивні тенденції у розвитку економічної ситуації, значно знизили об'єми випуску ВАТ «Харківський завод «Кондиціонер» - на 73,3 %, ВАТ «Харківський електроапаратний завод» - на 59,0 %, ВАТ «Харвест» - 48,4 %, ПО «Протон» - на 45,6 %, АТ «Харківхолодмаш» - на 43,3 %, ДП «ХЕМЗ» - на 39,4 %, ВАТ «Харківський завод тракторних двигунів» - 27,4 %, ВАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло Шахтаря» - на 14,7 %, ДП «Завод ім. Малишева» - на 9,2 %.

З найважливіших видів продукції виробничо-технічного призначення у 1998 році порівняно з 1997 роком збільшився випуск по трьох

позиціях: мостові крани, металоріжучі верстати, великі електромашини.

Але питання збуту готової продукції не було вирішено до кінця. Так, металоріжучих верстатів не реалізовано у 2,8 рази більше, ніж вироблено, великих електромашин – в 1,2 рази, підшипників – 50 % від кількості випущених, знаходилися на складах 13 мостових кранів [10, с. 1].

У 2002 році також спостерігалася позитивна динаміка зростання обсягів випуску промислової продукції. Починаючи з 1997 по 2002 рік вони збільшилися на 19,2 %, а порівняно з попереднім роком – на 3,3 %.

За 2002 рік промисловими підприємствами освоєно 1385 видів нової продукції, порівняно з попереднім роком кількість нових видів продукції народного споживання збільшилася в 1,3 рази.

Важливим було також те, що проводилася певна інноваційна робота. На підприємствах міста впроваджено у 2001 році - 117, а у 2002 році – 165 нових прогресивних технологічних процесів. Активно займалися механізацією і автоматизацією виробничих процесів ЗАТ «Харківський жировий комбінат» і ДП «Фінпрофіль». Більше половини нових процесів впровадили ДП «Харківський завод електроапаратури» і НВО «Електроважмаш». Найбільшу кількість нових видів машин, устаткування, апаратів та приладів освоїв ДП «Приладобудівний завод ім. Т.Г. Шевченка». Майже половину нових видів виробів освоїли ЗАТ «Харківський ювелірний завод», ЗАТ «Інтерпідшипник» і ВАТ «Швейна фабрика ім. Тинякова» [12, с. 5].

У порівнянні з 2001 роком фінансові ресурси міста збільшилися на 275,5 млн. грн., або у 1,4 рази. Затверджені міськими і районними радами об'єми бюджету в сумі 534,4 млн. грн. виконані на 143,7 %. На зростання ресурсів міста вплинули, як позитивні економічні процеси, так і введення в дію нового Бюджетного кодексу України, який закріпив за бюджетом міста конкретні джерела прибутків та надав йому певну автономію виконання його основних показників від виконання обласного та державного бюджетів [11, с. 4].

За 2004 рік приріст обсягів виробництва проти попереднього склав 19,7 %. Було забезпечено приріст обсягів виробництва по всіх 16 основних видах економічної діяльності. Порівняно з 2003 роком випущено продукції у фармацевтичній галузі на 11 % більше, у легкій промисловості – на 26,1 %, найбільший приріст спостерігався у виробництві бавовняних тканин (у 2,1 рази), дубленні шкір (на 73,7 %),

виробництві канатів (на 55,3 %). Зросли обсяги випуску килимових покриттів – на 21,5 %, галантерейних виробів – на 7 %. Приріст обсягів виробництва у харчовій промисловості становив 23,9 %. Прибутки від машинобудування зросли на 277,4 мільйони гривень.

Продовжена робота по освоєнню нових видів продукції, за рік з'явилося 114 нових найменувань. Крім того, було впроваджено 59 нових прогресивних технологій, 19 маловідомих і ресурсозберігаючих [14, с. 5].

Зміна державної влади в країні, що відбулася на початку 2005 року, не могла не відзначитися на житті регіонів, зокрема Харківщини, що здебільшого не підтримала «помаранчеву революцію». Новий Президент призначив на посаду губернатора людину зі своєї команди, а діючий мер підтримав В. Ющенко та приєднався до його команди. Все це призвело до того, що депутати, обрані від Харківської області у Верховну та місцеві ради, не могли знайти порозуміння з новим керівництвом області. Так, депутат Верховної Ради Д.В. Святаш відмічав, що політичні амбіції місцевої влади заважали вирішувати сьогоденні проблеми регіону. Нова облдержадміністрація не провела жодної наради з народними депутатами, не було викладено позицій щодо розвитку області та фінансуванню будь-яких програм. «Я був змушений піти офіційним шляхом – відправити запити на ім'я міського голови та губернатора про те, які пропозиції у них є з приводу фінансування», – сказав депутат. Д. Святаш не зміг знайти спільну мову з керівництвом Харкова та області і отримати статистичні й аналітичні матеріали щодо потреб регіону. Тому, рішення про фінансування депутат повинен був прийняти самотужки. Зокрема, він приділив увагу проблемі фінансової підтримки й розвитку промисловості – проекти «Бронетехніка», «Літакобудування», «Космос». Але найбільшою проблемою був стан машинобудування. Завдяки розвитку цієї галузі можна було забезпечити надходження в місцеві бюджети та не просити Верховну Раду виділяти дотації для комунального господарства [16, с. 4]. Таким чином, у 2005 році взаємодія між законодавчою та виконавчою гілками влади і місцевим самоврядуванням була майже відсутня, конструктивного діалогу не відбувалося.

У 2006 році ситуація дещо змінилася, органи місцевого самоврядування було переобрано.

Двадцять другого листопада 2006 року сесія міськради підтримала ініціативу нового мера М. Добкіна та прийняла рішення створити комунальне підприємство «Харківський вагоноремонтний завод». Основним завданням цього підприємства було відновлення зношених трам-

ваїв. За даними департаменту транспорту та зв'язку на 2006 рік, усі 370 харківських трамваїв вичерпали свій ресурс та потребували капітального ремонту, середній вік трамваїв склав 24 роки [1, с. 2].

Держаний бюджет на 2009 рік передбачав зменшення фінансування Харківської області на 629 мільйонів гривень у порівнянні з попереднім роком. Не було виділено коштів на будівництво метрополітену в Харкові, на будівництво та ремонт закладів культури, на придбання трамваїв та тролейбусів... [18, с. 4].

У 2009 році підприємство «Харківський вагоноремонтний завод», що займалося виключно ремонтом зношених трамваїв та тролейбусів, розпочало випуск трамваїв власного виробництва. Вже наприкінці лютого відбулася презентація першого трамваю Т-3 ВПА, що був випущений на КП „Харківський вагоноремонтний завод”. Мер М. Добкін сказав: „Це ще один доказ, що харків'яни можуть робити все – від танків та літаків до трамваїв”. Він додав, що ще на три такі трамваї, що знаходяться в процесі зборки, у міському та державному бюджеті (вони фінансували виробництво у рівних частинах) вже закладені гроші у повному обсязі. Мер також запевнив, що якщо трамвай добре себе зарекомендує, він особисто запропонує продукт харківського виробництва представникам Асоціації міст України. Харківський трамвай виявився дуже економічним та вдвічі дешевшим Дніпропетровського аналогу [17, с. 2]. Новий енергозберігаючий трамвай харківської зборки почав експлуатуватися у червні 2009 року. Над створенням нового трамвайного вагону колектив Харківського вагоноремонтного заводу працював разом з заводом „Електроважмаш”, НДКТІ (Київ), МК „Енергозберігання” (Харків), „Сіменс” (Німеччина) та „Епро” (Санкт-Петербург). При цьому більшість комплектуючих було виготовлено саме на підприємствах Харкова та України [3, с. 2].

Вирішення проблем комунального господарства міста, зокрема ремонту доріг, поставило перед міською владою низку завдань. Коли у 2006 році новообраний міський голова М.М. Добкін поставив питання про ремонт дорожнього покриття, виявилось, що не існує відповідних технологій, спеціалістів, обладнання та техніки. Відремонтовані ділянки шляхів наступного року знову потребували ремонту через низьку якість асфальтового покриття. Наприкінці червня 2009 року у Харкові було відкрито оновлений асфальтобетонний завод, що міг випускати асфальтобетонні суміші різноманітних видів: чорний щебінь, щебнево-мастичний та литий асфальтобетон. Потужність

підприємства сягала 120 тон/год., сучасне електрообладнання компанії „Сіменс” забезпечувало тривалий строк використання. М. Добкін на відкритті модернізованого заводу зазначив, що сучасне устаткування, встановлене на підприємстві, дасть можливість скоротити витрати на енергоносії. Перша виготовлена продукція заводу була застосована при ремонті центральних вулиць міста – Римарської та Пушкінської [9].

Через світову фінансову кризу 2008 та 2009 рік видалися дуже важкими для харківської економіки. Об'єми промислового виробництва на Харківщині скоротилися на 20,4 %, при цьому зі зменшенням виробництва працювали усі провідні галузі промисловості [15, с. 2].

У 2010 році ситуація дещо покращилася. Так, за перші два місяці промисловими підприємствами області вироблено продукції на 15,4 % більше, ніж за відповідний період попереднього року. Незважаючи на те, що за обсягами реалізованої продукції регіон посів п'яте місце в Україні, підприємства знаходилися у дуже важкому стані. На таких підприємствах, як завод ім. Т.Г. Шевченка, ХЕМЗ, електроапаратури, ім. В.А. Малишева та Ізюмський тепловозремонтний завод з'явилася заборгованість з виплати заробітної плати. Така ситуація склалася через те, що виробники були повністю позбавлені державної підтримки, крім того не було повернуто ПДВ за минулий рік. Лише „Турбоатом” та „Електроважмаш” завершили 2009 рік з прибутком. На думку нового голови облдержадміністрації М.М. Добкіна, „в області зруйновано систему керування промисловістю як галуззю народного господарства. Немає ані об'єктивної оцінки ситуації, ані стратегічного бачення того, куди рухатися далі” [15, с. 2].

Виконуючий обов'язки мера Г.А. Кернес продовжив програми розвитку міста свого попередника. Міська влада прийняла рішення загрузити харківські підприємства місцевими замовленнями. Заводи-велетні будуть випускати різноманітну продукцію для задоволення потреб міста. Г. Кернес пропонує розглянути питання про замовлення заводу „Комунар” багатотарифних лічильників, що дадуть змогу заощадити на сплаті за електроенергію, яка використовується для освітлення міста. Також розглядається питання про налагодження на заводі ім. Шевченка виробництва систем керування світлофорами. А при замовленні техніки для міськтрансу міська влада висуває вимогу, що двигун повинен бути виготовлений на заводі „Електроважмаш”. В.о. голови міськради вважає, що „ФЕД” та „ХАЗ”, крім основних видів продукції, можуть виробляти дитячі майданчики. У стадії розробки пере-

буває програма виробництва власних будматеріалів [4, с. 2].

Висновки і перспективи подальших досліджень. На розвиток промисловості регіону впливає багато факторів: економічний стан та зовнішня політика держави; політичний настрій суспільства; ефективність взаємодії між гілками влади. Важливу роль у відновленні харківського промислового потенціалу відіграють представники місцевого самоврядування. Завдяки їм вдалося налагодити випуск нових видів продукції та забезпечити замовленнями підприємства, відкрити нові заводи на базі старих.

Підприємства виробничої сфери потребують модернізації, оновлення старого обладнання та запровадження нових технологій. Важливою проблемою є також брак фахівців відповідної кваліфікації. Тому, для створення аналітичних моделей розвитку промисловості у Харківській області, доцільно проаналізувати досвід інших регіонів та країн у вирішенні цих проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амирханян Н. Плодотворная тишина / Наталья Амирханян // Вечерний Харьков. – 2006. – № 131 (9077). – С. 2.
2. Байракова И.В. Анализ основных показателей развития промышленности Украины и АР Крым / И.В. Байракова // Культура народов Причерноморья. — 2006. — № 85. — С. 7-9.
3. Груздь С. Уникальный харьковский трамвай выйдет на маршрут / Софья Груздь // Вечерний Харьков. – 2009. – № 61 (9443). – С. 2.
4. Ефанова М. Заводы-гиганты будут выпускать детские площадки / Марина Ефанова // Вечерний Харьков. – 2010. – № 109 (9638). – С. 2.
5. Исполком отчитывается перед горожанами // Слобода. – 1995. - № 12. – С. 1-8.
6. Исполком Харьковского Горсовета народных депутатов отчитывается перед харьковчанами // Слобода. – 1997. - № 15. – С. 1-4.
7. Калашнікова Т.М. Аналіз рівня промислового розвитку регіону: структурний аспект / Т.М. Калашнікова // Культура народов Причерноморья. — 2006. — № 80. — С. 61-64.
8. Мазница А. Уровень промышленности Украины позволяет решать любые задачи / Антонина Мазница // Зеркало недели. – 1997. - № 14 (131). – С. 4.
9. Мирер П. В Харькове открыт асфальтобетонный завод [Електронний ресурс] / Полина Мирер. – Медиапорт. – 2009. – 01.07.2009. – Режим доступу до газети:

- <http://www.mediaport.ua/news/economy/64296/>.
10. О деятельности исполнительных органов Харьковского городского совета в 1998 году // Слобода. – 1999. - № 16. – С. 1-4.
 11. Об итогах исполнения бюджета г. Харькова за 2002 год // Слобода. – 2003. - № 25. – С. 4.
 12. Підсумки соціально-економічного розвитку м. Харкова за 2002р // Слобода. – 2003. - № 26. – С. 5-12.
 13. Підгрушний Г.П. Промисловість і регіональний розвиток України (теорія та практика суспільно-географічного дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора геогр. наук: спец. 11.00.02 „Економічна та соціальна географія” / Г.П. Підгрушний. – Київ, 2007. – 42 с.
 14. Про підсумки економічного і соціального розвитку м. Харкова за 2004 рік // Слобода. – 2005. - № 14. – С. 5-16.
 15. Столбенцов О. Чиновники подсчитают убыточные предприятия Харькова / Олег Столбенцов // Вечерний Харьков. – 2010. – № 40 (9569). – С. 2.
 16. Холманская Л. Слобожанщина осталась без поддержки сверху / Лариса Холманская // Вечерний Харьков. – 2005. – № 109 (8909). – С. 4.
 17. Шостак Н. В Харькове появится уникальный трамвай / Надежда Шостак // Вечерний Харьков. – 2009. – № 23 (9405) – С. 2.
 18. Яворський І. Сергій Чернов: „Сьогодні держава не приділяє належної уваги жодній стратегічній галузі” / Ігор Яворський // Слобідський край. – 2009. - № 9. – С. 4.